

คุณธรรมของผู้นำ (CEO) ในอรรถกถา महाकपिชาดก The Moralities, CEO in Mahakapi Jataka Atthakatha

นิธิอร พรอำไพสกุล¹
Nition Pornumpaisakul

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาอรรถกถา महाकपिชาดกในฐานะเป็นชาดกร่วมสมัยที่แสดงแบบอย่างคุณธรรมสำคัญของ “ผู้นำ” หรือ “CEO” คือ “สัปปริสธรรม 7” ได้แก่ “ธัมมัญญตา” การรู้หลักหรือเหตุ “อัตถัญญตา” การรู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักเหตุผล “อัตตัญญตา” การรู้จักตน “มัตตัญญตา” การรู้จักประมาณ “กาลัญญตา” การรู้จักกาล “ปริสสัญญตา” การรู้จักชุมชน และ “บุคคลัญญตา” การรู้จักบุคคล “สัปปริสธรรม 7” เป็นคุณธรรมสำคัญที่แสดงภาวะผู้นำ การวิเคราะห์และตีความอรรถกถา महाकपिชาดก จึงแสดงให้เห็นว่า ชาดกกลายเป็น “สื่อร่วมสมัย” ที่ผู้อ่านสามารถน้อมนำแบบอย่างความเป็นผู้นำของพระโพธิสัตว์มาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน

คำสำคัญ : คุณธรรม, ผู้นำ, อรรถกถาชาดก

Abstract

This article aims to study Mahakapi Jataka Atthakatha (Commentary to Tripitaka) as a contemporary Jataka that depicts moralities of “leaders” or “CEO.” “Sappurisa Dharma 7” or qualities of a good man comprises 7 virtues which are “Dharmannutta” knowing the cause, “Atthannuta” knowing the purpose, “Attannuta” knowing oneself, “Mattannuta:” knowing

¹ อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

how to be moderate, “*Kalannuta*” knowing the proper time, how to choose and keep time, “*Parisannutà*” knowing the society, and “*Puggalannuta*” knowing the individual. “*Sappurisa Dharma 7*” is the teaching of prominent moralities that help enhance leadership and perfect leaders. The analysis and interpretation of Mahakapi Jataka Atthakatha results in making the Jataka as “*contemporary media*” that readers can take the qualities of leadership that Bodhisattva had practiced as a role model for them to apply in their living.

Keywords : Moralities, CEO, Jataka Atthakatha

บทนำ

- [1050] ดูก่อนขุนกระบี่ ท่านได้ทอดตัวเป็นสะพานให้เหล่าวานรข้ามไป โดยสวัสดิ์ ท่านเป็นอะไรกับวานรเหล่านั้น และวานรเหล่านั้นเป็นอะไรกับท่าน?
- [1051] ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงปราบข้าศึก ข้าพระองค์เป็นพญาวานรผู้เป็นใหญ่ ปกครองฝูงวานรเหล่านั้น เมื่อพวกเขาถูกความโศกครอบงำ หวาดกลัวพระองค์.
- [1052] ข้าพระองค์ได้ทะยานพุ่งตัวที่มีเครื่องผูกคือเถาวัลย์ผูกสะเอวไว้แน่น ไปจากต้นไม้ต้นนั้นชั่วระยะร้อยคันธูที่ปลดสายแล้ว.
- [1053] กลับมาถึงต้นไม้เหมือนเมฆกลมหอบไปฉะนั้น แต่ข้าพระองค์ไปไม่ถึงต้นไม้ นั้น จึงได้ใช้มือจับกิ่งไม้ไว้.
- [1054] พวกวานรได้พากันเอาเท้าเหยียบข้าพระองค์นั้น ผู้ถูกกิ่งไม้และเถาวัลย์รั้งไว้ จนตึงเหมือนสายพิณได้ไปโดยสวัสดิ์.
- [1055] การผูกมัดไว้จึงไม่เผลอนข้าพระองค์ให้เตือร่อน ผู้ฆ่าก็จักไม่ให้ข้าพระองค์เตือร่อน เพราะข้าพระองค์ได้นำความสุขมาให้เหล่าวานรที่ให้ข้าพระองค์ครองความเป็นใหญ่.

[1056] ข้าแต่พระราชาผู้ทรงปราบข้าศึก ข้าพระองค์จะยกอุปมาถวาย
พระองค์ ขอพระองค์จงทรงสดับข้ออุปมานั้น ธรรมดากษัตริย์
ผู้เป็นพระราชา ทรงพระปรีชาสามารถ ควรแสวงหาความสุขให้
แก่รัฐ ยวดยานพาหนะ กำลังพล และนิคมทั่วหน้ากัน.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.332-333)

กาลาข้างต้นมีที่มาจากอรรถกถาหมากปิชาดก เป็นอรรถกถาชาดกที่อยู่ใน
พระสุตตันตปิฎก สัตตกนิบาตชาดก คันธวรรค เป็นชาดกที่แสดงเรื่องราวของ
พระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาวานร อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์กับบริวาร
วานร บริเวณนั้นมีมะม่วงต้นใหญ่งาม มีผลโตเท่าหม้อ มีรสหวานกลิ่นหอม มะม่วง
ต้นนั้นมีกิ่งหนึ่งทอดไปทางบก กิ่งหนึ่งทอดไปทางน้ำ พระโพธิสัตว์เล็งเห็นถึงภัยอันจะเกิด
จากต้นมะม่วง จึงสั่งให้บริวารเก็บผลกิ่งทางแม่น้ำกินก่อน แต่ยังเหลืออีกผลหนึ่งบริวาร
มองไม่เห็น ผลนั้นติดตายอยู่ที่กิ่งไว้สำหรับให้พระเจ้าพารานสีสรองน้ำ พระเจ้าพารานสี
ถามว่าเป็นผลอะไรก็ไม่มีใครรู้จนกระทั่งถามพราณปา พราณปาทอบว่ามะม่วง พระเจ้า
พารานสีพอพระทัยระสม่วงจึงสั่งให้ตั้งพลับพลาใต้ต้นมะม่วงนั้น เมื่อคนทั้งหลายหลับ
แล้ว พระโพธิสัตว์จึงนำบริวารปีนเก็บผลมะม่วงบริโภค ระหว่างนั้นพระเจ้าพารานสีตื่น
บรรทมสั่งให้ข้าราชการล้อมยิงฝูงลิงบนต้นมะม่วง พวกวานรบริวารหวาดหวั่นไม่มีทาง
หนี พระโพธิสัตว์ทรงคิดอุบายช่วยวานรโดยใช้เถาวัลย์ผูกเอวตนไว้ และกระโดดไปยัง
ต้นไม้อีกฝั่งหนึ่ง เหยียดกาย เอามือทั้งสองยึดกิ่งเพื่อให้บริวารวานรไต่ไปบนหลัง
ของตน พระเทวทัตเป็นวานรตัวหนึ่งในฝูงแก่งไต่ไปบนกิ่งสูง แล้วกระโดดลงมาบนหลัง
พระโพธิสัตว์ พระเจ้าพารานสีให้ราชบุรุษทำแคร่ไปรับพระโพธิสัตว์มารักษา แล้วตรัส
สรรเสริญปัญญาของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์จึงสอนพระเจ้าพารานสีให้ดำรงอยู่ใน
ธรรม และแสดงคุณธรรมเรื่องการเป็นผู้นำ

ผู้เขียนสนใจศึกษาอรรถกถาหมากปิชาดกในฐานะเป็น “สื่อร่วมสมัย” ที่แสดง
แบบอย่างของ “ผู้นำ” หรือ “CEO” ซึ่งคุณธรรมดังกล่าวแสดงภาวะผู้นำ (Leadership)
ที่สมบูรณ์แบบ โดยอาศัยการวิเคราะห์และตีความข้อมูลอรรถกถาหมากปิชาดก ใน 2
ประเด็น ได้แก่

1. อรรถกถาหากพิชาดก : ชาดกว่าด้วยคุณธรรมของ CEO
2. การศึกษาอรรถกถาหากพิชาดกในฐานะสื่อร่วมสมัย

1. อรรถกถาหากพิชาดก : ชาดกว่าด้วยคุณธรรมของ CEO

คำว่า CEO ย่อมาจาก Chief Executive Office ในที่นี้มีผู้ให้ความหมายไว้ว่า CEO คือนักบริหารสูงสุดขององค์กร เป็นผู้ที่รู้ซึ่งในสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของธุรกิจ หยั่งรู้ทุกซอกซอกของผู้ได้บังคับบัญชา มีหน้าที่สำคัญในการที่จะนำพาให้องค์กรก้าวไปสู่ความสำเร็จ ในนัยความหมายความสำเร็จที่ว่านี้ทั้งกำไรและมีคุณค่าต่อสังคม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2551, น.432) กล่าวถึงคุณธรรมสำคัญของผู้ที่เป็ “ผู้นำ” หรือ “CEO” ว่าควรมี “ความรู้ทั้งเจ็ดด้านซึ่งทำให้พร้อมที่จะจัดการ” ความรู้นี้กล่าวคือหลักธรรมที่เรียกกันว่า “สัปปุริสธรรม 7” คือธรรมของสัตบุรุษธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 7 ข้อ ได้แก่

1. ธัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักเหตุผล
3. อัตตัญญตา รู้จักตน 4. มัตตัญญตา รู้จักประมาณ 5. กาลัญญตา รู้จักกาล
6. ปริสัณญตา รู้จักชุมชน และ 7. ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล

ธรรมของสัตบุรุษ หรือ “คนดี” ข้างต้นเป็นข้อธรรมสำคัญสำหรับผู้เป็นหัวหน้าหรือ CEO พึงมี เพราะคุณธรรมดังกล่าวเป็นธรรมที่ช่วยสนับสนุน “ภาวะผู้นำ” ให้ผู้นำมี “ความถึงพร้อม” ตามความหมาย ผู้นำในความหมายทางพุทธศาสนา คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน แม้ว่าจะเป็นการอยู่รวมกัน หรือการทำร่วมกันให้พากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งาม จุดหมายที่ตั้งามนี้มีนัยความหมายถึง “ความถึงพร้อมทางธรรม” ด้วย การศึกษาอรรถกถาหากพิชาดก อันเป็นชาดกที่แสดงให้เห็นเรื่องคุณธรรมของผู้ที่เป็นหัวหน้า สามารถวิเคราะห์และตีความโดยใช้หลัก “สัปปุริสธรรม 7” ได้ครบทุกข้อธรรมดังนี้

1.1 ธัมมัญญตา

คุณธรรมประการแรกของผู้ที่เป็น CEO พึงมีคือ “ธัมมัญญตา” คือความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา

รัฐกฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, น.210)

ในอรรถกถาหมากปิชาดกปรากฏคุณธรรม “อัมมัญญตา ของพระโพธิสัตว์ วานร คือรู้ว่าเมื่อตนเป็นผู้นำของเหล่าวานรทั้งหลายแล้วจะต้อง “นำความสุขมาให้เหล่า วานรที่ข้าพระองค์ครองความเป็นใหญ่” ความข้อนี้ปรากฏในตอนพระโพธิสัตว์วานรกล่าว คาถาดักเตือนพระเจ้าพรหมทัต ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงปราบข้าศึก ข้าพระองค์เป็นพญาวานร ผู้เป็นใหญ่ ปกครองฝูงวานรเหล่านั้น เมื่อพวกเขาถูกความ โศกครอบงำ หวาดกลัวพระองค์. ข้าพระองค์ได้พยายามพุ่งตัว ที่มีเครื่องผูก คือเถาวัลย์ผูกสะเอวไว้นั่น ไปจากต้นไม้ต้นนั้น ขั้วระยะร้อยคันธนูที่ปลดสายแล้ว. กลับมาถึงต้นไม้เหมือนเมฆ ถูกลมหอบไปฉะนั้น แต่ข้าพระองค์นั้นไปไม่ถึงต้นไม้ต้นนั้น จึงได้ ใช้มือจับกิ่งไม้ไว้. พวกวานรได้พากันเอาเท้าเหยียบข้าพระองค์ นั้น ผู้ถูกกิ่งไม้และเถาวัลย์รั้งไว้จนตึงเหมือนสายพิณที่ขึงตึง แล้วไต่ไปโดยสวัสดิ. การผูกมัดไว้จึงไม่เผลาจนข้าพระองค์ ให้เดือดร้อน ผู้ช่าก็จักไม่ให้ข้าพระองค์เดือดร้อน เพราะ ข้าพระองค์ได้นำความสุขมาให้เหล่าวานรที่ข้าพระองค์ ครองความเป็นใหญ่.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.339)

การกระทำของพญาวานรที่นำความสุขมาสู่ฝูงวานรเหล่านั้น ทำให้เห็นว่าพญา วานรเป็นผู้ดำรงตนอยู่ในความรู้จักหลักการ รู้จักเหตุคือรู้ว่าเมื่อตนมีตำแหน่งเป็นหัวหน้า ย่อมต้องมีหน้าที่หรือทำเพื่อประโยชน์ที่นำมาซึ่งความสุขของผู้ได้บังคับบัญชาเป็นหลัก พระโพธิสัตว์วานรจึงเป็นผู้ยึดมั่นอยู่ใน “สัปปุริสธรรม” ข้อ 1 คือ “อัมมัญญตา”

1.2 อัตถัญญตา

คุณธรรมประการที่สองของผู้ที่เป็น CEO พึงมีคือ “อัตถัญญตา” คือ ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย รู้จุดหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค รู้จักผลที่จะเกิดขึ้น อันสืบเนื่องมาจากการกระทำ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, น.210) ในอรรถกถา มหาภิชาตกปรากกคุณธรรม “อัตถัญญตา” ของพระโพธิสัตว์วราทอนพระโพธิสัตว์ ทรงให้ฝูงวานร 80,000 ตัวกินผลมะม่วงให้หมด เพราะทรงล่วงรู้ว่าผลมะม่วงจะเป็นเหตุให้ฝูงวานรเกิดอันตราย เป็นความมุ่งหมายที่กระทำเพื่อยังประโยชน์ให้แก่ฝูงวานร ดังนี้

พระโพธิสัตว์เมื่อพาฝูงกระป๋ไปกินผลไม้ที่ต้นนั้น คิดว่า
สักเวลาหนึ่งภัยจักเกิดขึ้นแก่พวกเรา เพราะอาศัยผลไม้ต้นนี้ที่
หล่นลงในน้ำ แล้วจึงให้ฝูงกระป๋กินผลไม้ของกิ่งบนยอดที่ทอด
ไปเหนือน้ำด้วยไม่ให้เหลือแม้แต่ผลเดียว

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.334-335)

การรู้จุดมุ่งหมายอันแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์วราทยังปรากฏเด่นชัดตอนที่ พระองค์ทรงมุ่งมั่นและแน่วแน่ที่จะให้ฝูงวานรปลอดภัย แม้จะได้รับทุกขเวทนาจากวานร เทวทัตที่กระโดดลงเหยียบหลังพระมหาสัตว์ด้วยความเร็ว พระองค์ก็ไม่ละทิ้งพฤติกรรม การยึดเหนี่ยวกิ่งไม้ นั้น เพราะทรงมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือวานรให้ปลอดภัยจากคนแมนธนู

ฝ่ายพระเทวทัตครั้งนั้นเป็นลิงอยู่ในจำนวนลิงเหล่านั้น
คิดวານี้เป็นเวลาที่จะได้เห็นหลังศัตรูของเราแล้ว จึงขึ้นกิ่งไม้สูง
ให้เกิดกำลังเร็ว แล้วตกลงบนหลังของพระมหาสัตว์ กระโดด
ลงเหยียบหลังพระมหาสัตว์ด้วยกำลังเร็ว หัวใจของพระมหา
สัตว์แตก. เกิดเวทนามีกำลังแรงกล้าขึ้น. ฝ่ายลิงเทวทัตนั้นทำ
พระมหาสัตว์นั้นให้ได้รับเวทนาแล้วก็หลีกไป.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.337)

1.3 อัตตัญญุต

คุณธรรมประการที่สามของผู้ที่เป็น CEO พึงมีคือ “อัตตัญญุต” คือความรู้จักตน รู้ว่าตนอยู่ในฐานะใด มีสติปัญญาเท่าใด รู้ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และประพจน์ให้เหมาะสม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, น. 210) ในอรรถกถาหมากปชาดกปรากฏคุณธรรม “อัตตัญญุต” ของพระโพธิสัตว์วณฺณ ตอนทรงคิดอุบายช่วยวณฺณโดยวิธีใช้เถาว์ลยผูกเอาตนไว้ และกระโดดไปยังต้นไม้กิ่งหนึ่ง เหยียดกาย เหตุที่ทรงคิดอุบายดังนี้เพราะพระโพธิสัตว์ทรงรู้จักตนว่า “เกิดในกำเนิด กระบี่ เต็บโตแล้วถึงพร้อมด้วยส่วนยาวและส่วนกว้างสูงล้ำสัน มีกำลังวังชามาก มีพลังกำลังเท่ากับช้าง 5 เชือก” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.334) พระโพธิสัตว์วณฺณจึงตัดสินใจช่วยเหลือวณฺณ ดังนี้

...ได้วิ่งขึ้นกิ่งไม้กิ่งที่ขึ้นไปตรงๆ แล้วไต่กิ่งที่ขึ้นไปตรงหน้า
แม่น้ำคงคา กระโดดจากปลายกิ่งนั้น เลยที่ประมาณชั่วร้อยละ
ธนูไปตกลงที่ยอดพุ่มไม้พุ่มหนึ่ง ลงจากพุ่มไม้นั้นแล้ว กำหนด
อากาศระยะทางไว้ว่า ที่ๆ เราประมาณเท่านี้ แล้วกัด
เครือหวายเถาหนึ่งที่โคนแกะกาบออกแล้ว กะช่วงระยะไว้ 2
ช่วงนี้ คือ ช่วงระยะเท่านี้จักผูกต้นไม้ช่วงระยะเท่านี้ จักขึ้น
ไปในอากาศ แต่ไม่ได้กะช่วงระยะสำหรับผูกสะเอวของตน.
เขาลากเอาเครือหวายเถานั้นไปผูกเส้นหนึ่งไว้ที่ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่
ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ผูกเส้นหนึ่งไว้ที่สะเอวของตน กระโดดไป
สู่สถานที่ประมาณชั่วร้อยละธนูโดยเร็วเหมือนเมฆถูกลมพัด
หอบไปฉะนั้น

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.337)

การที่พญาวณฺณโพธิสัตว์คิดอุบายข้างต้นได้นั้น มีสาเหตุมาจากการเป็นผู้รู้จักตน ซึ่งในที่นี้คือการที่ทรงล่วงรู้ว่ามีกำลัง มีความสามารถช่วยเหลือวณฺณบริวารได้ การกระทำของพญาวณฺณข้างต้นจึงตรงกับ “อัตตัญญุต” นั่นเอง

1.4 มัตตัญญูตา

คุณธรรมประการที่สี่ของผู้ที่เป็น CEO พึงมีคือ “มัตตัญญูตา” คือความรู้จักประมาณความพอดี (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, น.210) ในอรรถกถา **มหากปิชาดก**ปรากฏคุณธรรม “มัตตัญญูตา” ของพระโพธิสัตว์เมื่อตอนที่ทรงไม่ได้คำนวณแถววัลย์ที่ผูกสะเอวของตนจึงทำให้แถววัลย์ไม่อาจจะขึงตันทันไม่ได้ พญาวานรจึงประมาณระยะห่างโดยเอามือทั้ง 2 ยึดกิ่งไม้แทน แล้วให้พญาวานรเหยียบหลังแล้วไต่ไปอย่างรวดเร็ว ดังใน **อรรถกถามหากปิชาดก** กล่าวว่า

...เพราะไม่ได้กะช่วงระยะที่ผูกสะเอวไว้ จึงไม่อาจจะ
ขึงตันทันได้ จึงเอามือทั้ง 2 ยึดกิ่งมะม่วงไว้ให้แน่น แล้วได้ให้
สัญญาณแก่พญาวานรว่า สูเจ้าทั้งหลายจงเหยียบหลังฉันไต่ไป
อย่างปลอดภัย ตามเครือหวายโดยเร็ว วานร 8 หมื่นตัวไหว
ขอชมพระมหาสัตว์แล้วได้ไปอย่างนั้น.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.337)

พฤติกรรมของพระโพธิสัตว์วานรข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแม้พระองค์ทรงประมาณระยะระหว่างตันทันไม้กับแถววัลย์ผิดพลาด แต่ทรงประมาณแล้วว่าด้วยพลังกำลังของพระองค์ที่มีถึงประมาณช้าง 5 เชือก จะช่วยทำให้มือทั้ง 2 ข้าง ยึดเหนี่ยวกิ่งไม้ไว้ได้ตลอดจนกระทั่งพญาวานรทั้ง 80,000 ตัว ข้ามฝั่งแม่น้ำคงคาได้อย่างปลอดภัย

อนึ่ง การแก้ปัญหาของพญาวานรเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่สำคัญยิ่งของการเป็นผู้นำ หรือ CEO อันแสดงนัยถึงความรับผิดชอบ และปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ลักษณะเช่นนี้ในเรื่อง **ห้องเรียนผู้นำของฮาร์วาร์ด**ที่ไฮเฟทซ์ใช้ดนตรีแจ๊สเป็นสื่อเพื่อบอกข้อดีของการฝึกแก้ไขเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่เปรียบเทียบไว้ว่า “เหมือนการแสดงสด...” (ปาร์คส, 2552, น.201) เพื่อฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ไม่คาดคิดมาก่อน อีกทั้งผู้นำยังต้องกล้าเดินบนความเสี่ยง หรือ “ผู้นำจะต้องกล้าเดินบนคมมีด” (ปาร์คส, 2552, น.197)

1.5 กาลัญญตา

คุณธรรมประการที่ห้าของผู้ที่เป็น CEO พึงมีคือ “กาลัญญตา” คือการรู้กาลเวลาอันเหมาะสม และรู้ระยะเวลาที่ควรหรือต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่ การงานหรือปฏิบัติการต่างๆ ให้ตรงเวลา ให้ทันเวลา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, น.210) ในอรรถกถา महाปชาดกปรากฏคุณธรรม “กาลัญญตา” ของพระโพธิสัตว์ตอน ทรงให้ฝูงวานรเก็บผลมะม่วงกินตั้งแต่เวลาผลเท่าแมลงหวี่ในเวลาออกช่อเพื่อป้องกัน เหตุอันเป็นอันตรายแก่วานรเหล่านั้น “...แล้วจึงให้ฝูงกระปี่กินผลไม้ของกิ่งบนยอดที่ ทอดไปเหนือน้ำด้วยไม่ให้เหลือแม้แต่ผลเดียว ตั้งแต่เวลาผลเท่าแมลงหวี่ในเวลาออกช่อ.” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.335)

นอกจากนี้ “กาลัญญตา” ยังมีความหมายถึงการพูดจาที่ต้องรู้จักกาลเวลา ปรากฏตอนพระโพธิสัตว์ตรัสปลอบใจเหล่าวานรหลังจากทรงทราบเหตุร้ายจากเหล่า วานรว่ามีพวกคนแมนธูยีนล้อมต้นไม้เพื่อจะยิงลิง ดังข้อความว่า “พระโพธิสัตว์ปลอบใจ เหล่าวานรว่าสุเจ้าทั้งหลายอย่ากลัว ฉันจักให้ชีวิตแก่พวกเธอ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.336-337)

1.6 ปริสัญญตา

การตรัสปลอบใจเหล่าวานรดังกล่าวแสดงนัยสำคัญให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์วานร ทรงเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมประการที่หกของผู้ที่เป็น CEO ด้วยคือมี “ปริสัญญตา” หมายถึงความรู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชน รู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ที่จะประพุดต่อชุมชนนั้นๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546, น.210) ในที่นี้รู้ว่าเหล่าวานร “กลัวมรณภัยคือ ความตาย ไม่อาจหนีไปได้ จึงพากันเข้าไปหาพระมหาสัตว์ ยืนสั่นสะท้านอยู่” (มหามกุฏ ราชวิทยาลัย, 2543, น.336) จึงทรงตรัสปลอบใจให้คลายจากความกลัว การตรัสปลอบ ใจให้ฝูงวานรหายจากความกลัวเป็นเพราะพระโพธิสัตว์ทรงรับรู้ภาวะความกลัว จากการ มองเห็นอาการตัวสั่น อันเนื่องจากกลัวความตาย

1.7 บุคคลัญญตา

คุณธรรมประการที่เจ็ดของผู้ที่เป็น CEO ฟังมีคือ “บุคคลัญญตา” หรือ “บุคคลปโรปัญญาตา” คือความรู้จักบุคคล รู้ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอริยาคัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น รู้จักปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ว่าควรจะคบหรือไม่จะใช้ จะดำเนิน ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546, น.210-211) ในอรรถกถาหากพิชาดกปรากฏคุณธรรม “บุคคลัญญตา” ของพระโพธิสัตว์ตอนพระองค์ตรัสสั่งสอนพระเจ้าพรหมทัต โดยทรงยกอุปมาเปรียบเทียบให้พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติโดยธรรม ดังนี้

บทว่า ตํ สุนาหิ ความว่า เพราะเหตุนั้น ขอพระองค์จงทรงสดับคำตักเตือน ที่ข้าพระองค์กำลังถวายพระองค์โดยทรงเทียบเคียงกับอุปมานี้. บทว่า รณฺหา รณฺธุสฺส มโหิธิบายว่า ข้าแต่มหाराชา ธรรมดาพระราชาผู้ไม่ทรงบีบคั้นแค้นแค้นราษฎรเหมือนหีบอ้อยเลย ทรงละการลู่อ่านาจอคติ ผูกใจเขาอยู่ด้วยสังคหัตถุธรรม 4 อย่าง ทรงดำรงอยู่ในราชธรรม 10 ประการ แล้วทรงสละชีวิตของตนเหมือนข้าพระองค์ แล้วควรแสวงหา คือ เสาหาความสุขเท่านั้นแก่แค้นแค้นทั้งสิ้น ยานพาหนะที่เทียมแล้วมีรถและเกวียนเป็นต้นที่ซื้อขายวดยานกำลังพล กล่าวคือพลเดินเท้าและแก่นิคม กล่าวคือ นิยมและชนบททั่วหน้ากัน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.341-342)

การตรัสอุปมาธรรมของพระโพธิสัตว์วานรชางตัน แสดงให้เห็นว่าทรงเป็นผู้นำที่รู้จักบุคคล ในที่นี้คือทรงรู้จักยกอุปมาเพื่อทำให้พระเจ้าพรหมทัตซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ยอมรับ และดำรงตนเป็นผู้นำที่ดีต่อไปได้ ดังเห็นจากในอรรถกถาหากพิชาดกที่กล่าวว่าหลังจากที่พญาวานรสิ้นชีวิตแล้ว พระเจ้าพรหมทัตทรงดำรงตนอยู่ในธรรมดังที่พญาวานรโพธิสัตว์ทรงสั่งสอน “ตลอดพระชนม์ชีพ ทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น ครองราชสมบัติโดยธรรม แล้วได้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.343)

จากการศึกษาคุณธรรมของผู้นำ หรือ CEO ในอรรถกถาหมากปิชาดกจึงสรุปได้ว่าชาดกเรื่องนี้ปรากฏคุณธรรมครบทั้ง 7 ข้อตามหลัก “สัปบุริสธรรม 7” ได้แก่

1. ธัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ
2. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักเหตุผล
3. อตตัญญตา รู้จักตน
4. มัตตัญญตา รู้จักประมาณ
5. กาลัญญตา รู้จักกาล
6. ปริสสัญญตา รู้จักชุมชน และ
7. ปุคคัลลัญญตา รู้จักบุคคล

ความสมบูรณ์ของการแสดงแบบอย่างผู้นำจากชาดกเรื่องนี้ ทำให้ผู้อ่านเห็นแนวทางในการเป็นผู้นำที่ “เพียบพร้อม” ด้วยคุณลักษณะของผู้นำที่ดีทั้งทางโลกและทางธรรม

2. การศึกษาอรรถกถาหมากปิชาดกในฐานะสื่อร่วมสมัย

การวิเคราะห์และตีความอรรถกถาหมากปิชาดกให้คุณค่าและความหมายในฐานะเป็นรหัสสัญลักษณ์¹ เพราะการอ่านชาดกซึ่งเป็นคำสอนในสมัยพุทธกาลแล้วนำมาตีความใหม่ทำให้อรรถกถาหมากปิชาดกกลายเป็น “ข้อมูลร่วมสมัย” ที่แสดงคุณธรรมสำคัญที่ CEO หรือผู้นำในปัจจุบันสามารถนำมาใช้เป็นกรอบความคิด หรือใช้เป็นกลยุทธ์สำคัญในการบริหาร “งาน” และ “คน” ทำให้ “ผู้นำ” เป็น “ผู้นำ” ที่สมบูรณ์แบบเพราะมีวิสัยทัศน์การบริหารจัดการที่ดีเยี่ยม และคำนึงถึงสังคมและประโยชน์ส่วนรวมตามคติพุทธศาสนา โดยมีพญาวานรในอรรถกถาหมากปิชาดกเป็นแบบอย่างของผู้นำที่ดี

ผู้นำที่มีภาวะผู้นำแท้จริงต้องมีคุณธรรมประกอบในใจด้วยเสมอ ไม่จำกัดอยู่เพียงอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ไม่เว้นแม้แต่พนักงานธุรกิจ หรือนักการศึกษา ดังที่ วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวถึงความสำคัญของ “ภาวะผู้นำ” โดยยกตัวอย่างถึง “ผู้นำทางการศึกษา” ว่าผู้นำที่ดียังต้องคงความดีงาม ความพอเพียง เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ และที่สำคัญยิ่งคือการมีจิตสำนึกสาธารณะในท่ามกลางสังคมสมัยใหม่ที่เจริญก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

¹ ดังที่เปาโล แฟร์ร กล่าวว่าการอ่านเป็นรหัสสัญลักษณ์ที่มีมากมาย และแท้จริงแล้วสิ่งนั้นคือสิ่งที่บ่งบอกถึงความจริงที่ประจักษ์ที่ผู้อ่านได้จากประสบการณ์ผัสสะจากการถอดรหัสการอ่าน (ดูเพิ่มเติมใน แฟร์ร, เปาโล. (2552). *ครูในฐานะผู้ทำงานวัฒนธรรม*. แปลโดย สดส ขันติวรพงษ์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา).

(วิรุณ ตั้งเจริญ, 2552, น.63)

อนึ่ง แม้ว่าการอ่านชาดกเรื่องนี้เป็นเพียงกรณีศึกษาเฉพาะ เพราะเป็นเพียงชาดก 1 ใน 547 ชาดก แต่ผู้อ่านสามารถ “สังเกต” และ “จับตามอง” พฤติกรรมของ “ผู้นำ” ในชาดก ซึ่งเป็น “การเฝ้ามองจากกระเบื้อง” ผู้อ่านจะได้เห็นทุกอย่างจาก “ตัวบท” ที่เป็น “เรื่องเล่า” และเมื่อผู้อ่านต้องเผชิญหน้ากับปัญหา หรือต้องกลายเป็น CEO จริงๆ แล้วก็จะสามารถนำความคิดที่ได้ไปประยุกต์ใช้ ดังความเชื่อที่ว่า “ภาวะผู้นำ...สามารถสอนและเรียนรู้กันได้”²

นักคิดแนวหลังสมัยใหม่เสนอว่าไม่มีการตีความตัวบทใดเป็นที่สุด แต่การตีความสามารถได้ผลออกมาหลากหลาย ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีตัวบทใดมีความเป็นวัตถุวิสัยนักคิดแนวหลังสมัยใหม่ให้

² เป็นความเชื่อของศาสตราจารย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Leadership can be taught) ดูเพิ่มเติมใน ปาร์คส, ชารอน ดาลอช. (2552). **ห้องเรียนผู้นำของฮาร์วาร์ด**. แปลโดย ปัญญลักษณ์ อุดมเลิศประเสริฐ และประสิทธิ์ชัย วีระยทธิไธ. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : แมคกรอ-ฮิล.

ความสำคัญกับตัวบทเฉพาะในแง่ที่ถือว่ามันมีความสำคัญในตัวเอง ไม่ขึ้นกับผู้สร้างมัน... ในกลุ่มนักคิดแนวหลังสมัยใหม่ที่มีจุดยืน ประนีประนอม ได้พยายามเพิ่มอำนาจให้กับผู้อ่าน โดยมองว่าผู้อ่าน เป็นผู้กระทำที่มีความกระตือรือร้น (active) ทุกครั้งที่อ่านพวกเขา/เธอก็จะเขียนมันขึ้นใหม่

(จันทน์ เจริญศรี, 2544, น.43)

ประโยชน์สูงสุดที่ผู้อ่านได้รับจากการตีความ “ตัวบท” ชาดก คือทำให้ผู้อ่าน ได้รับความรู้ที่ต่างไปจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เพียงทำให้ผู้อ่านได้รับความ เป็น อยู่สะดวกสบาย วิทยาศาสตร์จึงเป็นเพียงความสุขภายนอก ความรู้ทางพุทธศาสนา ต่างหากที่เป็น “ความรู้แท้จริง” ที่ช่วยชำระจิตภายในของผู้อ่านให้สะอาด เรื่องราวของ พระโพธิสัตว์ในอรรถกถาหมากปชาดกจึงเป็นหลักฐานสำคัญประการหนึ่งที่สนับสนุนให้ เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบความจริงแท้ของโลกและจักรวาล³

เหตุผลทั้งหมดข้างต้น จึงอาจกล่าวอุปมาได้ว่าอรรถกถาหมากปชาดกเป็น “สื่อ” ของ “ครูทางพุทธศาสนา” ที่จัดประสบการณ์ให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาต้องพินิจ พิจารณา ตรึกตรองสาระ และใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งที่ยาก ซึ่งสุดท้ายผลที่ได้รับนอกเหนือไปจาก “ปัญญา” คือความคุ้มค่าและความอึ้งอึ้ง⁴ อรรถกถาหมากปชาดกจึงเป็น “สื่อร่วมสมัย” อย่างแท้จริง

³ ดูประเด็นการเปรียบเทียบและความเชื่อมโยงระหว่างวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนาได้ใน สม สุจิรา. (2554). *ไอน์สไตน์พบ พระพุทธเจ้าเห็น*. (พิมพ์ครั้งที่ 80). กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

⁴ เปาโล แพรร์ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่าการอ่านเป็นเรื่องยาก ต้องอาศัยสติปัญญา และเรียกร้องหลายสิ่ง หลายสิ่ง แต่ก็ให้ผลคุ้มค่าและได้รับความอึ้งอึ้งใจ ไม่มีใครที่ศึกษาอย่างแท้จริงแล้วไม่ใช้วิจารณ์วิเคราะห์ วิเคราะห์ เขาต้องมีความอยากรู้อยากอ่าน คิดพิเคราะห์พิจารณาตลอดจนกระบวนการของการค้นหาสิ่งนั้นๆ (ดูเพิ่มเติมใน แพรร์, เปาโล. (2552). *ครูในฐานะผู้ทำงานวัฒนธรรม*. แปลโดย สดใส ชันติวรพงษ์. (พิมพ์ ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา).

บทสรุป

อรรถกถาหมากพิซาดกเป็นชาดกที่แสดงธรรมเรื่อง “สัปปริสธรรม 7” ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญของผู้ที่ป็นหัวหน้าผ่านตัวละครคือพญาวานรโพธิสัตว์อย่างครบถ้วน การศึกษาชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทชาดกว่าเป็น “อกาลิโก” คือ “ไม่ขึ้นกับกาล” ผู้อ่านสามารถนำข้อมูลเก่ามาวิเคราะห์ตีความใหม่ได้ ชาดกเรื่องนี้จึงมีคุณค่าในฐานะเป็นวรรณกรรมคำสอนที่ดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

ก่อกัดดี ไชยรัศมีศักดิ์. (2553). CEO โลกดะวันออก ฉบับเข้มข้น. กรุงเทพฯ : บุ๊คส์ไมล์.
จันทน์ เจริญศรี. (2544). โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ :
วิภาษา.

ปาร์คส, ซี.ดี. (2552). ห้องเรียนผู้นำของฮาร์วาร์ด. แปลโดย ปัญญลักษณ์
อุดมเลิศ ประเสริฐ และประสิทธิ์ชัย วีระยุทธวิไล. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : แมคกรอ-ฮิล.
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.
(พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). ภาวะผู้นำ. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ :
สุภาพใจ.

_____. (2551). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม
ครั้งที่ 1). (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แฟร์รี, เปาโล. (2552). ครูในฐานะผู้ทำงานวัฒนธรรม. แปลโดย สดใส ชันติวพงษ์.
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา.

มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. (2543). อรรถกถาหมากปชาดก. ใน พระสูตรและอรรถกถา แปล
ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 5. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย.
(มหาหมกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี
แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2552). กระบวนการเรียนรู้ ภาวะผู้นำ และพุทธธรรม. ใน วิสัยทัศน์
ศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ศูนย์สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สม สุจิรา. (2554). ไลน์สไตร์พบ พระพุทธเจ้าเห็น. (พิมพ์ครั้งที่ 80). กรุงเทพฯ :
อมรินทร์.